

Jože
Osterman

Ali ne začenjamo znova?

Nezadovoljstvo avtorjev programa Osvobodilne fronte slovenskega naroda nad slovenskim narodnim značajem, kot ga formulira 4. točka, sicer natančneje ni utemeljeno, vendar je očitno. Mogoče je celo reči, da je zahteva po spremembi oz. preoblikovanju narodnega značaja celo ena najpomembnejših, gotovo bistvenih točk osvoboditve; programa Osvobodilne fronte torej ne gre jemati le kot organizacij-

ske in politične osnove za osvoboditev okupiranega, deloma pa že stoletja pod tujo oblastjo živečega ozemlja, naseljenega s Slovenci, marveč kot globalen načrt celostne preobrazbe slovenskega naroda in posameznika.

Če ob strani pustimo razmeroma veliko utopičnost takih zahtev, ki pa je pogosto sestavni del velikih deklaracij, začeniši z meščansko revolucijo in nato vseh večjih družbenih prevratov zadnjih dveh stoletij dalje, je vendarle mogoče reči, da je aktivno slovenstvo, kakorkoli je v programu OF natančneje neopredeljeno, tista sestavina, ki jo tvorca programa najbolj pogrešajo, hkrati pa je zares tudi danes temeljno gibalno človeških družb oz. narodov.

Moramo pa se seveda vprašati, če je ocena preteklosti, zgrajena v 4., točki, pravilna: ali gre res za hlapčevstvo, ponižnost, pasivnost, namesto aktivnosti, razpolaganja z lastno usodo. Ali je morda na dnu vendarle želja kompenzirati največje manjke slovenskega narodnega razvoja, potrebo po večji državitvornosti, suverenosti, subjektiviteti, česar starojugoslovanska družbena ureditev v slovenskem narodu ni bila sposobna opraviti? Kajti zagotovo ne gre za to, da bi dotedanje, v svetu in pri nas čislane človeške in narodne lastnosti (disciplina, pridnost, skromnost) in temu ustrezna sposobnost razvoja zaobrnilo, prevrnili in sploh spremenili v lastno nasprotje.

Zato kljub drugačnim interpretacijam, ki so bile dane, zagovarjam tezo, da gre s 4. točko predvsem za program zaupanja v slovenski razvoj, v nekako katarzo slovenskega naroda, v prehod v višjo stopnjo razvoja, ki smo jo opredelili za zgodovinski narod. To, da je miselni tvorec tega Edvard Kocbek, po svoji filozofski in človeški naravi od vseh nekako najdlje od klasičnih instrumentov politike, torej oblasti in moči, zato pa najbolj spekulativen, eksistencialno odprt vprašanjem človeškosti, individualnosti, nas prepričuje o tem. Program OF je zato tipičen program, ki je nastajal na razvalinah nekega sveta, s fantastično optimistično predpostavko celostne preobrazbe slovenske in tudi predstavo preobrazbe celotne človeške družbe. Velja ugotoviti, da tedaj niti ena druga družbena struktura v Sloveniji ni imela ne moralnih, ne kakšnih drugačnih osnov za kreacijo česa podobnega; s tem se kaže resnična utrujenost in zakrnelost tedanjega slovenskega sveta.

Sestavine aktivnega slovenstva lahko le slutimo: ob že omenjeni potrebi po narodni suverenosti ter državitvornosti so epiteti bodočega aktivnega slovenstva naslednji:

– narodna enotnost oz. sloga, ne pa monolitnost, kar bo privedlo do združevanja vseh narodnih sil ob strateških, globalnih točkah narodovega razvoja;

– poudarek na duhovnem področju narodovega delovanja in temu ustreznem institucionalnem pokrivanju tega: kultura, umetnost, znanost – zategadelj izredno hitro ustanavljanje institucij političnega in kulturnoznanstvenega tipa na osvobojenem ozemlju

– optimalno izrabljanje ustvarjalnih sil in možnosti, ki jih ima v sebi slovenski človek;

Gre torej za razmeroma koherenten, zaokrožen, in notranje logičen program, kjer sicer obstoje notranja protislovja (povezava slovanskih narodov pod vodstvom velikega ruskega naroda ob izrazitem poudarjanju lastnega), njegova značilnost pa je dejstvo, da je bil popoln konsenz očitno razmeroma neproblematično dosežen na ravni narodnega, medtem ko elemente svoje socializacije ta dokument ne opredeljuje (razen, kolikor ni implicitno vsebovan prav v 4. točki, v kateri je govor o slovenskih množicah, ki ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva). Glede na to pa je jasno, da njegovo praktično izvrševanje še kako potrebuje detajliran, saj družbenega razvoja ni mogoče preprosto zamrzniti, niti v razmerah narодноosvobodilnega boja ne.

V globalu, priznam, nekoliko na pamet, bi lahko trdili, da se je program OF – vključno s 4. točko – razmeroma ugodno uresničeval ves čas NOB in sèm brez pridržkov štejem obdobje po dolomitski izjavi. Dolomitska izjava je prav eden od dokumentov, nujno potreben zavoljo nedodelnosti v temeljnem programu Osvobodilne fronte. Teoretično ta izjava nedvomno ohranja pluralizem v obsegu, ki je ustrezen osnovnemu programu OF, upošteva socialno (da ne rečem razredno) sestavo partizanskih sil oz. celotnih sil narodne osvoboditve, zato ni nenavadno, da so jo krščanski socialisti (in drugi) sprejeli. Pač pa se strinjam z vse pogostejšimi ocenami, da je generalizacija političnih usmeritev v Jugoslaviji v zgodnjem povojnem obdobju zelo avtomatično pokopala ali pa vsaj usodno deformirala kulturno in politično tradicijo, ki jo program OF dosledno upošteva. S tem je bila prav tako usodno pozabljena ideja o »preobrazbi slovenskega narodnega značaja« v smislu, kot sta ga v 4. točko vgradila tako Kidrič kot tudi Kocbek. Obe pojmovanji namreč vendarle gradita na uveljavljanju lastnih posebnosti kot osnov za vsakršno suverenost; minimalna osnova opredelitev 4. točke programa OF in celotnega programa najbrž vsebuje duha ustavnih amandmanov, ki pa je postal podlaga našega skupnega življenja v Jugoslaviji šele po skorajda tridesetih letih.

Brez dvoma je družbeni razvoj v teh treh desetletjih pomembno spremenil izhodišče za ponovno razpravo o preobrazbi značaja slovenskega naroda. Očitno je (kot je bilo povedano tudi včeraj), da je to obdobje izjemno aktiviralo slovenske ljudi, njihovo socialno dinamiko, tudi mobilnost, v marsičem iz njih naredilo razmeroma moderno industrijsko družbo, v precejšnji meri z dovolj uspešno distribucijo socialnih dobrin rešilo bistvene socialne probleme in zmanjšalo socialne razlike; hkrati pa je povsem jasno, da je nerazumno iz rok izpustilo nekatere strateške točke, ki so bistvene oz. celo odločilne za narodni razvoj. Treba je priznati, da so to v precejšnji meri točke, za katere smo se v SFRJ dogovorili, da jih bomo opravljali skupaj z drugimi narodi in narodnostmi: vprašanje armade, zunanje politike, carin, zunanje trgovine, in skupne odgovornosti za celoten

razvoj SFRJ. Ta nerazumna lenoba ali inertnost sta prispevali k dejstvu, da smo še za silo kadrovske sposobni, in še to zgolj improvizirano, pokrivati ta pomembna področja dela, hkrati pa nam je odškrnila tudi racionalno potrebo humanizacije in avtomatizacije tehnološko in higiensko najbolj problematičnih del – od najtežjih del v bazični industriji do komunalne skrbi za okolje in prostor nasploh. Vse to ustvarja veliko labilnost in ranljivost sistema, nadaljevanje omenjenega nezanimanja za skupne opravke v okvirih SFRJ pa lahko postopoma pripelje do prave invalidnosti naše narodne skupnosti.

Kaj je torej lahko aktivno slovenstvo, ki ga nekako zmeraj znova začenjamo z izhodiščne točke, torej 4. točke programa OF, danes? Zagotovo je dovolj moči zanj zbranih v kulturi, znanosti, zdravstvu, tudi v vzgoji in izobraževanju, torej na teh značilnih tradicionalnih oporiščih narodovega življenja. Veliko slabše pa je še zmerom na področju podjetništva, gospodarstva, ekonomije, kjer je stalno odprta borba med prevlado birokracije ali tehnokracije praktično vsa štiri desetletja v veliki meri blokirala ambiciozne ustvarjalne možnosti (z ene ali druge strani), ki smo jih Slovenci pravzaprav vselej dovolj uspešno izpričevali. O kritičnosti kadrovskega stanja na področjih, ki so skupna za našo deželo, sem že govoril.

Očitno je, da bo le v sintezi ustvarjalnega individualizma in v pluralizmu idej in interesov (rečeno je bilo: v demokratični avtonomiji subjektov) mogoče pridobivati novo kvaliteto. Aktivnost in političnost slovenskih ljudi že obstaja, vendar, kot smo slišali, usiha; realizirati jo je potrebno na drugačnih nivojih, v obliki civilne družbe, ki jo zagovarjam predvsem kot možnost udejanitve Kardeljevih (in njegovih predhodnikov) idej o brezrazredni, a še kako pluralistični družbi. Morda je v sedanjem obdobju za Slovence v tem smislu zato možnost, da se izoblikujejo kot politično in družbeno aktivna, majhna narodna skupnost, odprta na vse strani, a hkrati organizirana bistveno uspešneje kot sedaj. V tem smislu bo potrebno po načelu samoorganiziranja precejšen del dela, ki sedaj poteka v terciarnem sektorju na področju funkcioniranja političnega in oblastvenega sistema, preložiti predvsem na opravila, ki zagotavljajo bodisi znanstvena spoznanja, še bolj pa njihovo aplikacijo v produkciji. S tem bo direktno okrepljen položaj na področju kulture v najširšem smislu te besede, hkrati pa vzpostavljene osnove za intenzivnejšo produkcijo in podjetništvo. Pri tem premiku ne gre za spremembo ene sedanje elite z drugo ali vsaj razvrščanje na drugo mesto, ne da bi to vplivalo na najširšo osnovo družbe, marveč gre za premik, ki bi zagotovil delovno integracijo družbe v smislu večje intenzivnosti, kvalitete in produktivnosti, v politiko pa vnesel pomembne elemente prostovoljnosti, funkcionalnosti, in predvsem neposredne vezanosti na svoje bistvo – vlogo pospeševalca pri uveljavljanju smotne družbene reprodukcije in razvoja na vseh področjih človeškega delovanja.

V tem smislu se bodo pomembno spreminjale tudi vloga in metode delovanja političnega sistema. Moram reči, da zato bistveno vprašanje nadaljnje demokratizacije ni toliko vprašanje vodilne vloge ZK, marveč dejstva, da bo Zveza komunistov, pač glede na čisto praktične izkušnje delovanja modernih strank, tudi komunističnih, morala v celoti likvidirati sedaj še dostikrat samoumevno zamenjevanje vodilne z oblastveno vlogo. To pomeni velike spremembe, pomeni prehajanje Zveze komunistov v čim številčnejšo organizacijo in zapuščanje nekaterih aksiomov, na katerih je bila osnovana, med drugimi tudi načela demokratičnega centralizma in

utopične ideje, da lahko kot organizacija obvlada celega človeka – njegovo družbeno in zasebno plat. Tak način dela ji bo edini lahko zagotavljal spontano navzočnost v avtonomnih družbenih grupacijah in s tem tudi ves čas aktivno, celo vodilno vlogo, temelječo na dejstvu, da je tudi danes najsposobnejši garant slovenske samozavesti in suverenosti. Temeljno karakteristiko brezrazredne, na energijah avtonomnih družbenih subjektov temelječe družbe, pa bo morala jasneje in odločneje zagotavljati SZDL; v ospredju bosta zlasti njena usklajevalna in kontrolna funkcija. SZDL kot izreden, za sedaj še bolj teoretično kot praktično realiziran prostor srečevanja in usklajevanja interesov, torej tudi zagotavljanje nekakšne narodne sloge, bo verjetno doživela sploh največje spremembe. Kot forum bo potrebno SZDL pospešeno ukinjati, saj je po vsebini svojega dela popolnoma drugačno od drugih družbenopolitičnih organizacij, in jo utemeljevati predvsem kot razpoložljivost, etično moč, utelešenje slovenskega duha in njegove morale.

Ciril
Zlobec

Ne primerjajmo idealitete z resničnostjo

Moja razprava bo nekakšna neposredna, včasih pa tudi posredna polemika s tem in onim, kar je bilo na tem plenumu izrečenega, zato bo nujno v marsičem torzo.

Rad bi ostal v okviru, ki ga je napovedala tema našega srečanja – 4. temeljna točka OF. Zdi se mi, da se v vsej naši razpravi ne moremo znebiti njene zgodovinske teže in njene filozofsko-vsebinske uporabnosti ali neuporabnosti v današnjem trenutku. Nenehno se – tudi jaz seveda – hočeš nočeš spominjamo na Cankarja (dr. Grafenauer in drugi), na njegovo sintagmo o hlapčevstvu in podobnem, kar vse naj bi bilo značilno za slovenski narod, naša prava in poglobitvena značajska poteza. Upam si tvegati trditev – kljub temu, da je prisoten tovariš Vidmar, ki je seveda strokovnjak za Cankarja – da morda vendarle razumemo tudi Cankarjevo sintagmo o hlapcih in hlapčevstvu, celo njegovo dramo Hlapci in še marsikaj drugega, nekoliko preveč dobesedno. Zdi se mi, da je Cankarjev vzkrík »Za hlapce rojeni, za hlapce vzgojeni« itd. v bistvu predvsem nekakšna psovka v trenutku pisateljevega nezadovoljstva z lastnim narodom, psovka, kot rečeš komu baraba ob kakem nečastnem dejanju, pa vendar pri tem ne misliš, da je takšen človek v svoji celotni človeški podobi resnično in za zmerom tak. Kajti isti Cankar je napisal o slovenskem narodu Kurenta, to visoko pesnitev, pa Očiščenje in pomlajenje, upornega Hlapca Jerneja in še kaj. Torej: Naj priznamo Cankarju totalen dualizem ali pa umetništvu zakonitost, da lahko pisatelj v določenih trenutkih poantira ali že kar karikira določeno posebnost časa, naroda ali celo lastnega razpoloženja in jo izpostavi kot prevladujočo, ne da bi to potem imelo ali moralo imeti nepremakljivo zgodovinsko težo za vse čase. Če torej tako gledam na Cankarja, ne vidim posebnega prepada med njegovo znamenito izjavo o